e*forum

Píše Matouš Jaluška

(E*forum, 28. 09. 2022)

Nová kniha o **Janovi ze Šitboře**, známějšímu spíše pod jménem „Jan ze Žatce“, svou grafickou úpravou na první pohled připomíná vlastivědné publikace, jaké se rodívají ze svatého nadšení místních kulturních pracovníků. Spolek Mikuláš ji vydal v domažlickém Nakladatelství Českého lesa, které se na takové publikace specializuje. A přitom tu autoři pod záštitou onoho spolku a pod vedením plzeňského germanisty a historika **Jiřího Stočese** vyhlížejí mnohem dál. Vycházejí z jedné neuralgické lokality a dalšími procházejí, pohybují se dnešním pohraničím od Domažlic po Jablonec nad Nisou, sledují život protagonisty, který se uzavřel v Praze patrně v roce upálení Jana Husa (či o rok dříve). Snaží se o lokálně zakotvené jednání s globálním, anebo aspoň mezinárodním rozměrem. Však je také kniha kompletně dvojjazyčná, česko-německá.

V titulu autoři prohlašují Jana za úředníka, literáta a mýtus a při výkladu se zhruba drží této linie. První oddíl obsahuje příspěvky od Jiřího Stočese, Jana Mareše a Jana Hrdiny. Ti všichni z různých hledisek mapují život Jana ze Šitboře (Schüttwa) u Domažlic především jakožto nemanželského syna farářova, který se prosadil především díky svým organizačním schopnostem a úřednické akribii. Z venkova (snad přes klášter v Teplé) přichází do Žatce, tam se stává písařem, školmistrem i notářem a nakonec v kmetském věku odchází do Prahy, aby převzal vedení novoměstské kanceláře. Druhý oddíl se zaměřuje především na památky, které po sobě Jan jakožto úředník zanechal: na kopiáře a formulářové sbírky v Žatci (Tomáš Velička) a na pamětní knihu Nového Města pražského (Jan Hrdina). Třetí oddíl (zpracovaný týmiž autory jako první) doplňuje Janovu aktivitu náčrtem sítě mezilidských vztahů, do nichž vstupoval na místech svého pobytu, stále především jako písař a notář, ale také jako literát.

K osobnosti Jana ze Šitboře přitahuje zájemce především jeho *Ackermann aus Böhmen* čili *Oráč z Čech*, německy psaná „útlá knížka evropského významu“, o které ve čtvrtém oddílu pojednává z různých úhlů Jakub Sichálek. V interpretaci se opírá především o pravidelnou strukturu této prózy tvořené sérií replik mezi intelektuálním „oráčem, jehož pluh je z ptačího šatu“ a Smrtí, která ho připravila o milovanou manželku. Text je tu prezentován jako soudní konflikt dvou obhajitelných pozic: přirozeně právní pozice Smrti a Oráčova požadavku na život a důstojnost člověka jakožto bytosti stvořené a spasené Bohem. V Sichálkově čtení je protiklad těchto pozic schopen překonat jedině Bůh sám a právě proto Oráčova řeč nakonec ústí do modlitby. Je trochu škoda, že se u této modlitby autor věnuje prakticky jen slovním hrám a pomíjí její pragmatiku a z větší části i funkci pointy.

Při pojednávání o okolnostech vzniku díla se Sichálek opírá o dvě pevná data, rok 1400, který je v *Oráči* spojen s úmrtím milované manželky, a rok 1404, kdy Jan ze Šitboře poslal pražskému měšťanu Petru Rothirschovi latinský list, kde svůj *libellus Ackermann* charakterizuje jako „útok proti neodvratnému údělu smrti“. Tento list se dochoval v opisu z poloviny 15. století a býval po svém objevu roku 1933 čten jako univerzální klíč ke smyslu *Oráče*. Sichálek takový význam dopisu relativizuje a upozorňuje na jeho konvenčnost i na přizpůsobení smyslu díla jednomu konkrétnímu adresátovi. Podobně (a stejně platně) pak krotí nadšení z údajné „literární trojjazyčnosti“ Jana ze Šitboře. Tato část plynule přechází do úvahy nad vztahem *Oráče* a staročeského *Tkadlečka*. I zde se Jakub Sichálek v první řadě opírá o strukturu zkoumaného díla. Podobnost mezi texty shledává především v užití týchž pramenů, motivů a literárně stylizačních postupů, které však v *Tkadlečkovi* obvykle plní jinou funkci. Ve výsledku tak *Tkadleček* nepůsobí jako dialog, ale spíše jako traktát.

V porovnání s *Tkadlečkem* se německá próza na přelomu středověku a novověku těšila nepochybné popularitě, známe ji ze sedmnácti rukopisů a patnácti tisků do roku 1550. Na specifika dochování skladby se v kapitole navazující na Sichálkovy texty zaměřuje Bořek Neškudla. Zkoumá ilustrované verze textu, jeho rukopisný kontext, podle něhož lze hledat standardní okruh recipientů *Oráče* především ve „střední vrstvě městského obyvatelstva“ a nakonec zmíněné rozdíly v dochování.

Pátý oddíl je věnován chebskému *Officiu sv. Jeronýma*. To je s Janem spojeno závěrečným latinským kolofonem, který přechází do německé básně a jako dárce tohoto exkluzivního rukopisu označuje „Jana, notáře a správce školy v Žatci“. Eliška Baťová čtenáře seznamuje hlavně se širším kontextem tohoto díla – se systémem liturgie hodin a s rolí kultu Jeronýma ze Stridonu jakožto překladatele a „Slovana“ v kulturních strategiích intelektuálů okolo Karla IV.; tato kapitola je velmi informativní, možná ale příliš obecná, v návaznosti na texty o *Oráči z Čech* by se na tomto místě možná hodila obsáhlejší zpráva o změnách v textu jeronýmské legendy, které (patrně) Jan ze Šitboře oproti zaužívanému textu Jakuba de Voragine učinil. Milada Studničková se následně soustředí na iluminace unikátního rukopisu chebského *Officia*, chovaného dnes pod signaturou XII A 18 v pražské Knihovně Národního muzea. Podobně jako kapitoly Jakuba Sichálka, i ta její se nese v duchu plodného znejistění přijatých tvrzení – například toho, že v pozici donátora je na prvním foliu zachycen Jan ze Šitboře.

Následující sérii příspěvků Štěpána Zbytovského, Milady Krausové a Jiřího Stočese lze pospolu číst jako narativ o znovuobjevování Jana ze Šitboře prostřednictvím *Oráče z Čech* v 19. století, o jeho politickém využití v době vzepjatého nacionalismu a o proměně paradigmatu, k níž došlo po druhé světové válce a zejména po odsunu. V komunitě vyhnanců ztratil žatecký písař funkci emblematického básníka dokládajícího nadřazenost německé kultury nad českou v pozdním středověku a namísto toho se stal obecnějším symbolem utrpení a snahy smířit se. Jako takový se dostává do názvu Ackermann-Gemeinde, „Oráčovy obce“, usilující o dobré soužití

německých a českých sousedů „bez ohledu na národnost a jazyk“. Právě k tomuto usilování se autoři knihy explicitně hlásí. Tři jmenované autory v šestém oddílu dobře doplňuje Vlasta Reittererová obsáhlejším textem o dramatizacích a zhudebněních *Oráče* – i tím, že upozorňuje na osudy umělců, z nichž se často stali emigranti.

Kniha funguje v první řadě jako úvod do bádání o Janovi ze Žatce a jako „companion“ k jeho *Oráči*. Cíle zprostředkovat současný stav bádání laickým čtenářům, vytyčeného v úvodu Jiřím Stočesem, bylo dosaženo. Toto bádání s sebou přináší mnoho nejistot a autorům i autorkám se daří tyto nejistoty prezentovat ne jako překážky na cestě za historickým Janem, ale jako nutnou součást čtení starých textů. Přitom spolu někdy nesouhlasí – Bořek Neškudla například pracuje s představou prapůvodního Janova textu, který se mohl od dochovaných verzí výrazněji lišit, zatímco podle Jakuba Sichálka podobné domněnky „nepůsobí přesvědčivě“ a není třeba se jimi podrobněji zabývat, neboť nedořešených otázek okolo *Oráče* je i tak dost.

Velmi sympatické je rovněž to, že všichni soustavně pracují s hmotnými artefakty – s městskými knihami a rukopisy, pro novější dějiny s pamětními deskami či pomníky (které jsou tu v celku zpracovány úplně poprvé). Funkci pointy svazku příznačně plní zpráva o opravě kostela sv. Mikuláše v Janově rodné Šitboři (dnes součást Poběžovic na Domažlicku) od architekta Jana Soukupa, jednoho ze strůjců této intervence.

Knize by nicméně po mém soudu prospěly konkrétnější směrovky k podstatným studiím, které by mohli využít čtenáři někde mezi laickým publikem a odborníky, zejména studenti. Někteří důležití badatelé (např. Leopold Zatočil) jsou zmíněni v textu, chybějí však v závěrečné bibliografii. Klíčové informace jsou navíc distribuovány na první pohled neintuitivně a odkazy pod čarou u nich občas vedou do slepých uliček. To se týká například kontextu dochování listu Jana ze Šitboře Petru Rothirschovi, charakteristiky Janova vztahu k chebskému *Officiu sv. Jeronýma*, či důvodů toho, proč je velice nepravděpodobné, že by žal vdovce nad manželkou v *Oráči* představoval autobiografický prvek. Svazek je proto třeba číst jako celek. A to je vlastně dobře.

Jiří Stočes (ed.): *Jan ze Šitboře. Úředník, literát, mýtus / Johannes von Schüttwa. Beamter, Dichter, Mythos.* Přeložili Vlasta Reittererová, Hubert Reitterer a Blanka Schwarzerová. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2021 (pro Spolek Mikuláš v Šitboři), 265 s.

www.ipsl.cz